

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Юрія Віталійовича Кривицького
на дисертацію Романа Васильовича Ванджурака на тему
«Інтелектуальна традиція давньогрецької філософії права як
концептуальна основа української юриспруденції», представлену до
захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх
справ на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 – Право

Ступінь актуальності обраної теми

На сучасному етапі глибоких трансформаційних змін в українському суспільстві, коли пріоритету набував європейський вектор поступу нашої держави, вагомою стає проблематика приведення всіх сфер життєдіяльності соціуму до загальноєвропейських стандартів, пошуку спільних точок дотику між вітчизняним та європейським правом. У контексті цієї тематики актуалізується запит щодо ретроспективного опрацювання процесів становлення та генезису національної правової системи України з метою пошуку спільних ознак, притаманних як українському, так і європейському праву. Саме давньогрецька філософія права є аксіологічним і гносеологічним фундаментом формування та розвитку не лише римського права і християнської етики, але й результатів синтезу цих феноменів – європейського, зокрема українського, права загалом.

Філософсько-правові сентенції, розроблені давньогрецькими мислителями, відіграють істотну роль у розвитку новітньої правової парадигми держав, які відносяться до європейської цивілізаційної платформи. До неї також належить і сучасна Україна. Беручи до уваги те, що нині в Україні відбуваються суттєві зміни у сфері права, давньогрецькі філософсько-правові ідеї в нашій державі не лише не втрачають властивої їм значущості, але й набувають новітніх онтологічних та аксіологічних якостей і вимірів, що підтверджує притаманну їм вагомість. У зв'язку з цим зростає значущість осмислення проблем, пов'язаних з вивченням впливу інтелектуальної традиції давньогрецької філософії права на

характер вітчизняної юриспруденції.

З огляду на це, обрана Р.В. Ванджураком тема дисертаційного дослідження «Інтелектуальна традиція давньогрецької філософії права як концептуальна основа української юриспруденції» є досить актуальною, оскільки присвячена важливим і малодослідженим питанням взаємозв'язку еллінської філософії права та європейської й української юриспруденції. Крім того, варто додати, що представлена на рецензування тема, незважаючи на її актуальність, недостатньо опрацьована вітчизняними науковцями, в тому числі на рівні дисертаційних досліджень. Таким чином, дисертація Р.В. Ванджурака є одним з перших комплексних досліджень впливу давньогрецької філософії права на світоглядно-методологічні основи європейської та вітчизняної юриспруденції. У ході наукового пошуку сформульовано авторські висновки та пропозиції, що становлять наукову новизну. Актуальною ця тема також є завдяки тому, що внаслідок ґрунтовного дослідження, авторові вдалося здійснити певну екстраполяцію аксіологічного змісту ідей давньогрецької філософії права на сферу буття сучасного українського соціуму, права та держави.

Оцінка наукового рівня дисертації та наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та публікацій Р.В. Ванджурака відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 – Право.

Кваліфікаційна наукова праця виконана в Національній академії внутрішніх справ з урахуванням ключових положень «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки», затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021; «Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року», затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р.; Плану заходів з реалізації «Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року», схваленого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р; планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2016–

2017 роки.

Основні теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться в дисертації, викладено в 10 наукових публікаціях за темою наукового пошуку, з яких п'ять статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, п'ять тез доповідей і наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Низка положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні Р.В. Ванджурака, отримано вперше або суттєво вдосконалено. Вони мають достатній ступінь наукової новизни. Наукова новизна отриманих результатів впливає з актуальності теми дослідження. Вона полягає також у тому, що сама кваліфікаційна наукова праця присвячена актуальним і маловідомим питанням концептуального та методологічного значення давньогрецьких філософсько-правових учень для поступу сучасної української юридичної науки. Так, доведено, що первинна мета звернення до античної спадщини під час історико-правових досліджень має полягати не лише у виявленні відмінностей і генетичних зв'язків між минулим і сучасним правом, але й насамперед у з'ясуванні як «першооснов» виникнення численних проблем і суперечностей, з якими зустрічається сучасна юриспруденція, так і забутих чи недооцінених способів їх ефективного вирішення, розроблених у далекому минулому. У контексті євроінтеграційного курсу нашої держави процеси узгодження українського права з європейським передбачають його координацію з тими ідейними витоками останнього, що були сформовані в давньогрецьких філософсько-правових уявленнях. Обґрунтовано методологічне значення філософії права Античної Греції для подальшого вдосконалення ідеї прав людини, демократії, теорії правової держави та методології сучасного доказового права. Зокрема доведено, що давньогрецька інтелектуальна спадщина не лише заклала фундамент європейської юриспруденції, але й містить дієві засоби вирішення багатьох її істотних проблем. Водночас дослідження інноваційних зрушень, що

відбуваються в сучасній юридичній науці та практиці, переконує в тому, що як би не модифікувалися форми ключових правових цінностей, доктрин та інститутів, у їхній основі завжди простежуються ті фундаментальні ідеї, що базуються на інтелектуальних традиціях і філософсько-правових уявленнях мислителів Стародавньої Греції.

У дисертаційному дослідженні сформульовано низку положень, що мають важливе значення для науки філософії права та юридичної діяльності.

Таким чином, дисертаційне дослідження Р.В. Ванджурака здійснене на високому теоретичному та методологічному рівнях. Висновки, положення, рекомендації та пропозиції дисертації, відповідають вимогам Положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають достатній ступінь наукової новизни і практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій і пропозицій дисертаційного дослідження Р.В. Ванджурака не викликають жодних сумнівів. Вони логічно слідує із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, запропоновані дисертантом, стосовно вдосконалення чинного процесуального законодавства України в частині уточнення умов достатності доказів у зв'язку із сформульованими ще в античності принципами доказової аргументації, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження складають результати вивчення фахової та громадської думки щодо рівня довіри до інститутів влади, ставлення до євроінтеграційного курсу України, а також стосовно доречності та спрямованості державних і правових змін. З цією метою було застосовано такі емпіричні методи як анкетування та статистичне узагальнення (опитано 327 респондентів, серед яких – 175 фахових юристів).

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Результати наукового пошуку, що виносяться на захист, отримані завдяки застосуванню комплексу філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема методів аналізу (логічного, дедуктивно-логічного, аксіологічного), синтезу, аналогії та індуктивного узагальнення, герменевтичного, діалектичного, порівняльного, порівняльно-правового методів тощо. Методологічну основу дисертаційної праці складають класичні та сучасні концепції становлення та розвитку європейського права на основі ідейної спадщини давньогрецької філософсько-правової думки. Завдяки цьому Р.В. Ванджураку вдалося на досить високому рівні розв'язати всі поставлені наукові завдання.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані в дисертаційному дослідженні положення, висновки, рекомендації та пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *законотворчій діяльності* – при підготовці та обґрунтуванні законопроектів стосовно подальшого розвитку національної правової системи України, а також у ході вдосконалення процесуального законодавства;

– *правозастосовній діяльності* – при оцінці наданої судом і слідством доказової бази на предмет її відповідності не лише умовам юридичної належності та допустимості, але й логічним критеріям обґрунтованості, несуперечливості й достатності, зміст яких ґрунтується на давньогрецьких ідеях про умови раціональності міркування (акт впровадження Печерського районного суду від 8 лютого 2023 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні таких навчальних дисциплін як «Філософія», «Філософія права», «Теорія держави та права», при розробці навчально-методичних і дидактичних матеріалів для них; у самостійній роботі здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 грудня 2022 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертація написана українською мовою, відповідає вимогам, що висуваються до підготовки такого виду робіт. Складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють 10 підрозділів, висновків, списку використаних

джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок, з них основного тексту – 200 сторінок. Список використаних джерел розміщено на 19 сторінках і налічує 245 найменувань.

Анотація у стислій формі містить основні тези дисертаційного дослідження, викладена українською та англійською мовами.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження» складається з трьох підрозділів:

Підрозділ 1.1. «Стан наукового опрацювання проблеми генетичних зв'язків європейського права з давньогрецькою інтелектуальною традицією», присвячено аналізу стану наукового осмислення проблеми генетичних зв'язків європейського (в тому числі й українського) права з давньогрецькою інтелектуальною спадщиною.

Підрозділ 1.2. «Визначення головних напрямків дослідження», в якому окреслено такі вектори наукового пошуку як давньогрецькі уявлення про співвідношення права та закону, філософські обґрунтування ідеї права та ознак справедливого суспільного порядку, античні витоки методології доказового права, спадщина давньогрецької філософії права та формування європейських правових цінностей, традиції та новації у вітчизняній юриспруденції, античні ідеї правової держави та реформування правової системи України.

Підрозділ 1.3. «Методологічні засади дослідження», спрямований на визначення та застосування пізнавального інструментарію (емпіричних і теоретичних методів) вивчення предметних напрямів наукового пошуку.

Розділ 2 «Давньогрецька філософія права як світоглядно-методологічна основа європейської юриспруденції» складається з чотирьох підрозділів:

Підрозділ 2.1. «Джерела та специфіка давньогрецької філософії права», присвячений дослідженню джерел і специфіки давньогрецьких філософсько-правових вчень, виявленню їх загальних та особливих ознак.

Підрозділ 2.2. «Давньогрецькі уявлення про співвідношення права та закону», в якому узагальнено і систематизовано уявлення мислителів Античної Греції стосовно взаємозв'язку та взаємодії права і закону.

Підрозділ 2.3. «Філософські обґрунтування ідеї права та ознак розумного і справедливого суспільного порядку», зорієнтований на осмислення еволюції давньогрецьких філософських обґрунтувань ідеї права та ознак розумного та справедливого порядку.

Підрозділ 2.4. «Античні витoki методології сучасного доказового права», присвячений вивченню античних витоків методології сучасного доказового права та їхньої значущості для подальшого вдосконалення останньої.

Розділ 3 «Вплив давньогрецької філософії права на розвиток української юриспруденції в контексті євроінтеграційних процесів» складається з трьох підрозділів:

Підрозділ 3.1. «Спадщина давньогрецької філософії права та формування європейських правових цінностей», в межах якого проаналізовано вплив давньогрецької філософії права на формування європейських правових цінностей.

Підрозділ 3.2. «Традиції та новації в українській юриспруденції», присвячений дослідженню діалектики традицій і новацій у вітчизняній юриспруденції в якості одного з рушійних чинників її розвитку.

Підрозділ 3.3. «Антична ідея правової держави та реформування правової системи України», в якому обґрунтовується методологічне значення античної ідеї правової держави при виробленні стратегії реформування національної правової системи України.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Р.В. Ванджурака на тему «Інтелектуальна традиція давньогрецької філософії права як концептуальна основа української юриспруденції» доречно використовувати для підвищення рівня правової культури та правосвідомості представників органів публічної влади, зокрема суддів і працівників правоохоронних органів, в освітньому процесі закладів вищої освіти, науково-дослідних розробках наукових установ, при підготовці наукових праць, плануванні досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

У цілому позитивно оцінюючи кваліфікаційну наукову працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, що потребують додаткової аргументації, пояснень у ході публічного захисту або спрямовані на їх врахування в подальшій науковій роботі, зокрема:

1. Зміст, завдання, позиції наукової новизни та висновки дисертації свідчать, що автор приділив достатню увагу методологічним засадам дослідження античних витоків європейського права шляхом уточнення предметної релевантності теоретичних та емпіричних методів, оптимізації їх поєднання в ході вивчення цієї проблематики (с. 17), застосування філософських, загальнонаукових і спеціальних методів (с. 15) тощо. Водночас необхідний і достатній для осмислення інтелектуальної традиції давньогрецької філософії права методологічний арсенал є багаторівневою системою відповідних методологічних знань. У зв'язку з цим виникає потреба в додатковому впорядкуванні, уніфікації та оптимізації використаних пізнавальних засобів, розкритті їх гносеологічного потенціалу, усуненні конкуренції, наприклад, доцільності одночасного використання під час наукового пошуку методу аналізу (с. 54), методу логічного аналізу (с. 51), методу дедуктивно-логічного аналізу (с. 56), методу логіко-критичного аналізу (с. 55), методу аксіологічного аналізу (с. 57) тощо. Крім того, доречно в ході подальших наукових студій розширити методологію дослідження предмета шляхом використання такого пізнавального інструментарію як методологічні підходи (приміром, антропологічний, діяльнісний, потребовий тощо).

2. У дисертації здобувач цілком слушно обґрунтовує, що, попри тривале перебування України під жорстким політичним впливом, диктатурою Російської імперії та Радянського Союзу, вітчизняні правові традиції та цінності є значно ближчими до європейських як у змістовому, так і у генетичному відношеннях (с. 16–17, 45, 182). Проте з тексту наукової праці не до кінця зрозуміло про альтернативну змістово-генетичну (типову) приналежність українських правових

традицій і цінностей, можливо, це євразійська, слов'янська цивілізації (правові сім'ї, культури тощо).

3. У контексті дослідження концептуальних основ реформування правової системи України автор узагальнює та систематизує давньогрецькі філософсько-правові уявлення стосовно сутності права, його співвідношення із законом, а також з ознаками гармонійного та стійкого суспільного порядку, аргументує тезу про засадничий характер таких уявлень для становлення й еволюції європейського права, обґрунтовує методологічне значення філософії права Античної Греції для подальшого вдосконалення ідеї прав людини, демократії, концепції правової держави та методології сучасного доказового права. При цьому доводить, що давньогрецька інтелектуальна спадщина не лише закладає фундамент європейської юриспруденції, але й містить дієві засоби вирішення багатьох її актуальних проблем (с. 4, 17, 180). Однак з тексту наукової праці складно виокремити, проаналізувати та систематизувати, про які дієві засоби розв'язання проблем європейської юриспруденції йде мова.

4. У дисертації автор досить широко використовує різні умовні позначення, скорочення, насамперед, аббревіатури – КПК (с. 4, 138, 139, 205, 206 та інші), НАТО (с. 51, 233), МВФ, МБ (с. 180) та інші – без їх додаткового пояснення в тексті при першому згадуванні, окремого розміщення в такому структурному підрозділі дисертації як «Перелік умовних позначень», який подається за необхідності у вигляді окремого списку. Крім того, отримані результати дисертаційного дослідження впроваджено у правозастосовну діяльність та освітній процес (с. 18–19), про що свідчать акти впровадження. Однак останні не розміщені в тексті дисертації у формі відповідного додатка.

Разом з тим, наведені вище зауваження та пропозиції в основному мають дискусійний характер і слугують підставою для плідної та конструктивної наукової дискусії під час публічного захисту дисертаційної роботи й не впливають на високу наукову цінність дисертаційного дослідження. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів робота є суттєвим внеском у науку філософію права.

Відсутність порушень академічної доброчесності

Під час рецензування дисертаційного дослідження й опрацювання наукових публікацій Р.В. Ванджурака фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Романа Васильовича Ванджурака на тему «Інтелектуальна традиція давньогрецької філософії права як концептуальна основа української юриспруденції», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Ванджурак Роман Васильович – на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право зі спеціальності 081 – Право.

Рецензент:

**доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Юрій КРИВИЦЬКИЙ

